

Τίτλος έργου: «Hoaxes και διασπορά ψευδών ειδήσεων – Έρευνα για την (αν)ασφάλεια των ψευδών ειδήσεων μέσω διαδικτύου και την οικονομοτεχνική διάσταση του φαινομένου – Νομική αντιμετώπιση και de lege ferenda»

Το έργο χρηματοδοτείται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) και από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Καινοτομίας (ΓΓΕΚ), με αρ. σύμβασης Έργου 80529, στο πλαίσιο της 1^{ης} προκήρυξης ερευνητικών έργων ΕΛΙΔΕΚ για την ενίσχυση μεταδιδακτόρων ερευνητών/τριών, με φορέα υποδοχής το Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής.

ΕΕ3 – Παραδοτέο κείμενο υπ' αρ. 2

Τίτλος: *Επεξεργασία ερωτηματολογίων*

Παραπομπή:

Δρ. Φώτιος Σπυρόπουλος (επιστημονικός υπεύθυνος) σε συνεργασία με: *Ευαγγελία Ανδρουλάκη, Αριστοτέλης Κομποθρέκας, Νικόλαος Καραγιάννης & Δρ. Βασίλειος Καραγιαννόπουλος* (μέλη ερευνητικής ομάδας), παραδοτέο κείμενο υπ' αρ. 2 στην ΕΕ3 στο έργο «Hoaxes και διασπορά ψευδών ειδήσεων – Έρευνα για την (αν)ασφάλεια των ψευδών ειδήσεων μέσω διαδικτύου και την οικονομοτεχνική διάσταση του φαινομένου – Νομική αντιμετώπιση και de lege ferenda», το οποίο χρηματοδοτείται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) και από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Καινοτομίας (ΓΓΕΚ), με αρ. σύμβασης Έργου 80529, στο πλαίσιο της 1ης προκήρυξης ερευνητικών έργων ΕΛΙΔΕΚ για την ενίσχυση μεταδιδακτόρων ερευνητών/τριών, Αθήνα, Μάρτιος 2022, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής.

Citation:

Dr. Fotios Spyropoulos (scientific supervisor) in collaboration with: *Evangelia Androutaki, Aristotelis Kompothrekas, Nikolaos Karagiannis & Dr. Vassileios Karagiannopoulos* (research team members), **Developing questionnaires**, deliverable scientific paper no. 2 in WP3 of the project "Hoaxes and dissemination of false information - Research on the (in)security of false information online and the technical – financial dimension of the phenomenon - Legal treatment and de lege ferenda", funded by the Hellenic Foundation for Research and Innovation (HFRI) and the General Secretariat for Research and Innovation (GSRI), under grant agreement No 80529, in the context of the 1st call for research projects HFRI to support postdoctoral researchers, Athens, Greece, March 2022, University of West Attica.

Το έργο παρέχεται υπό τους όρους της δημόσιας άδειας του νομικού προσώπου Creative Commons Corporation: Αναφορά Δημιουργού – Μη Εμπορική Χρήση – Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 (CC BYNC-ND)

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported Projects 4.0 (CC BYNC-ND)

Επεξεργασία ερωτηματολογίων

A. Εισαγωγικές επισημάνσεις

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, η έρευνα αποτελείται από κλειστού και από ανοικτού τύπου ερωτήσεις. Στο πλαίσιο της παρουσίασης των απαντήσεων που έχουν συλλεγεί επί ανοιχτών ερωτήσεων, η κωδικοποίηση των απαντήσεων λαμβάνει χώρα κατά την επεξεργασία των ερωτηματολογίων. Σε αυτό το πνεύμα κατηγοριοποιούνται οι απαντήσεις σε όλες τις ανοικτού τύπου ερωτήσεις που ακολουθούν¹ με στόχο την κωδικοποίηση των ποιοτικών δεδομένων² προς εξαγωγή επιστημονικών συμπερασμάτων. Επισημαίνεται ότι στην κατηγοριοποίηση σε επίπεδο ποιοτικής έρευνας υπάρχουν απαντήσεις οι οποίες κατηγοριοποιούνται σε παραπάνω από μία από τις σχετικές κατηγορίες.

Επίσης, δέον και κατά την επεξεργασία των ερωτηματολογίων και κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας να ληφθεί υπόψιν και οι περιορισμοί που ενυπάρχουν στην εν λόγω ανάλυση. Οι ανοικτού τύπου ερωτήσεις στη γραπτή συμπλήρωση ερωτηματολογίων προϋποθέτουν εκφραστική ικανότητα στον γραπτό λόγο για την σαφή διατύπωση απόψεων των συμμετεχόντων. Επίσης, απαιτείται περισσότερος χρόνος για την επεξεργασία των ερωτηματολογίων (διά τούτο και η ύπαρξη του συγκεκριμένου παραδοτέου). Επίσης, ενδεχομένως να προκύψουν τυχόν προβλήματα κατά την αποδελτίωση, την ομαδοποίηση και κατηγοριοποίηση και κωδικοποίηση των απαντήσεων και ανάλυση των δεδομένων. Εξάλλου, πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν και το ότι «Οι ερωτώμενοι ενδόμυχα τρέφουν την ελπίδα ότι θα δώσουν τις “σωστές” απαντήσεις. Δεν είναι αυτή, όμως, η επιθυμητή κατάληξη μιας συνέντευξης, γιατί στις συνεντεύξεις δεν γίνονται “λάθη”, όσον αφορά στις απαντήσεις

¹ Βλ. ειδικότερα *Ιωάννα Λαμπίρη – Δημάκη*, Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, 2003, σελ. 124-125.

² Ιδίως για την κωδικοποίηση των ποιοτικών δεδομένων βλ. αναλυτικά *Θ. Ιωσηφίδη*, Ποσοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2008, σελ. 179 επ.

των ερωτώμενων. Σκοπός του ερευνητή είναι η προσέγγιση και καταγραφή της αλήθειας, χωρίς αποστέωση και αποχρωμάτιση των απαντήσεων. ...»³.

B. Επεξεργασία ερωτηματολογίων

1. Η μοναδική αρίθμηση των ερωτηματολογίων

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το ερωτηματολόγιο καταρτίστηκε προς απομακρυσμένη συμπλήρωση μέσω διαδικτύου στην διαδικτυακή πλατφόρμα “Drive” της Google. Τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν οι απαντήσεις εξήχθησαν αυτόματα από την πλατφόρμα αυτή σε λογιστικό φύλλο και μάλιστα με χρονολογική σειρά συμπλήρωσης. Στο λογιστικό αυτό φύλλο τα συνολικά 217 ερωτηματολόγια αριθμήθηκαν αυτόματα λαμβάνοντας από τον αριθμό 2 έως τον αριθμό 218. Η αρίθμηση στο λογιστικό φύλλο ξεκίνησε από τον αριθμό 2 καθώς στην εγγραφή υπό τον αριθμό 1 στο οικείο λογιστικό φύλλο είχαν αυτόματα τεθεί οι διατυπώσεις των ερωτήσεων. Προκρίθηκε από την ερευνητική ομάδα για λόγους συνέπειας με τη λειτουργία της πλατφόρμας να διατηρηθεί η αρίθμηση αυτή καθώς ουδέν πρόβλημα δημιουργείται κατά την επεξεργασία των ερωτηματολογίων, δεδομένου ότι κάθε ερωτηματολόγιο έχει λάβει έναν μοναδικό αριθμό και μπορεί ανά πάσα στιγμή να ανευρεθεί και να ταυτοποιηθεί. Συνεπώς, σε όλη την ανάλυση της έρευνας - και στο παρόν και στα υπόλοιπα παραδοτέα - χρησιμοποιείται αυτή η αρίθμηση⁴.

³ Έτσι η *Ευφροσύνη-Άλκηστη Παρασκευοπούλου-Κόλλια*, Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις, *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, τεύχος 4, αρ. 1, 2008 / Section one, url: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/openjournal/article/view/9726/9872>, προσπελάστηκε στις 20.03.2021.

⁴ Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο, μολονότι έχουμε 217 συμπληρωμένα ερωτηματολόγια, υπάρχει ερωτηματολόγιο με αριθμό 218 – διότι σύμφωνα με τα ανωτέρω δεν υπάρχει ερωτηματολόγιο με αριθμό 1!

2. Κατηγοριοποίηση στις απαντήσεις των ερωτήσεων ανοικτού τύπου και των ερωτήσεων με δυνατότητα προσωποποιημένης απάντησης

Κατωτέρω παρουσιάζεται επεξεργασία των ερωτηματολογίων σε ό,τι αφορά τις ανοικτού τύπου ερωτήσεις και τις ερωτήσεις στις οποίες υπάρχει δυνατότητα προσωποποιημένης απάντησης.

Στην ερώτηση 1

Ενημερώνεστε κυρίως από:

- **Τηλεόραση**
- **Ραδιόφωνο**
- **Ιστοσελίδες στο διαδίκτυο**
- **Εφημερίδες**
- **Κοινωνικά δίκτυα**
- **Άλλο:**

(κλειστού τύπου ερώτηση με δυνατότητα προσωποποιημένης απάντησης)

η επιλογή «Άλλο» δεν επιλέχθηκε από κανέναν από τους 217 συμμετέχοντες προκειμένου να ληφθεί υπόψιν και η περίπτωση κατά την οποία δεν έχει συμπεριληφθεί στις διαθέσιμες απαντήσεις το μέσο ενημέρωσης που αφορά τον συμμετέχοντα.

Στην ερώτηση 2

Τί σημαίνει για εσάς ο όρος «ψευδής είδηση» (“fake news”);

(ανοικτού τύπου ερώτηση)

καταγράφονται οι απόψεις του πληθυσμού αναφορικά με την έννοια των ψευδών ειδήσεων.

Κατηγορίες στις οποίες μπορούν να ομαδοποιηθούν οι απαντήσεις μετά από επεξεργασία των ερωτηματολογίων (καθώς υπάρχουν και αρκετές απαντήσεις που δεν δύνανται να ενταχθούν σε κατηγορία) είναι οι εξής τρεις: α) παραπλάνηση, αποπροσανατολισμός και χειραγώγηση (συνολικά 39 απαντήσεις – ποσοστό 18%)⁵, β) παραπληροφόρηση (συνολικά 26 απαντήσεις – ποσοστό 12%)⁶, γ) συσχέτιση με οικονομικό όφελος και συμφέροντα και γενικότερα οικονομική διάσταση στο φαινόμενο (συνολικά 12 απαντήσεις – ποσοστό 5,53%)⁷- (σε 4 ερωτηματολόγια⁸ αναφέρεται και η λέξη απάτη και σε 2 ερωτηματολόγια⁹ η αύξηση επισκέψεων σε ιστοσελίδες).

Στην ερώτηση 4

Ποια είναι τα χαρακτηριστικά που λειτουργούν σύμφωνα με την κρίση σας ως στοιχεία αναγνώρισης μιας ψευδούς είδησης;

- **Ο τίτλος**
- **Το περιεχόμενο**
- **Το ειδησεογραφικό μέσο που την μεταδίδει**
- **Ο τρόπος με τον οποίο σας κοινοποιήθηκε**
- **Άλλο:**
- **Δεν μπορώ να αναγνωρίζω τις ψευδείς ειδήσεις**

(κλειστού τύπου ερώτηση με δυνατότητα πολλαπλής απάντησης και προσωποποιημένης απάντησης)

κατεγράφησαν 11 ερωτηματολόγια¹⁰ (ποσοστό 5,1 %) στα οποία επιλέχθηκε η επιλογή «Άλλο» με σχετική διευκρίνιση αυτής. Συγκεκριμένα, από τα 11 ερωτηματολόγια η επιλογή «Άλλο» έχει επιλεγθεί συνδυαστικά με κάποια άλλη

⁵ Οι απαντήσεις στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 5, 10, 23, 27, 29, 35, 39, 43, 51, 55, 58, 64, 65, 72, 75, 90, 92, 99, 102, 105, 120, 125, 142, 151, 156, 159, 166, 169, 171, 176, 179, 181, 192, 193, 199, 203, 208, 209, 214.

⁶ Οι απαντήσεις στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 3, 11, 12, 14, 42, 66, 81, 87, 88, 103, 107, 108, 111, 112, 113, 114, 115, 123, 138, 149, 152, 182, 186, 189, 196, 200.

⁷ Οι απαντήσεις στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 4, 43, 101, 107, 122, 124, 139, 148, 165, 194, 199, 201.

⁸ Οι απαντήσεις στα ερωτηματολόγια 101, 107, 148 και 165.

⁹ Οι απαντήσεις στα ερωτηματολόγια 4 και 194.

¹⁰ Τα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 50, 53, 76, 105, 124, 137, 144, 155, 159, 171, 202.

απάντηση σε 8 ερωτηματολόγια¹¹ και σε 3 ερωτηματολόγια έχει επιλεγθεί μόνο η επιλογή «Άλλο»¹².

Σε γενικές γραμμές οι απαντήσεις που διευκρινίζουν την επιλογή αυτή επεξηγούν τις κατηγορίες που ήδη τίθενται ως επιλογές απάντησης στην ερώτηση. Συγκεκριμένα, απαντήσεις σε 7 εκ των ανωτέρω ερωτηματολογίων¹³ συναρτώνται με το περιεχόμενο (ένα μάλιστα ειδικότερα αναφέρεται στη διάσταση μεταξύ τίτλου και περιεχομένου)¹⁴. Περαιτέρω, 3 απαντήσεις αφορούν το ειδησεογραφικό μέσο ή / και τον τρόπο κοινοποίησης της είδησης¹⁵ και 2 ερωτηματολόγια αναφέρονται σε συνδυασμό των επιλογών απάντησης¹⁶.

Στην ερώτηση 6

Έχετε αλλάξει την απόφασή σας ή την συμπεριφορά σας ή την στάση σας για κάποιο συγκεκριμένο θέμα επειδή πιστέψατε μια είδηση, η οποία τελικά αποδείχθηκε ψευδής;

- **Ναι**
- **Όχι**
- **Δεν παρακολούθησα την επαλήθευση ή μη των ειδήσεων**
- **Άλλο:**

(κλειστού τύπου ερώτηση με δυνατότητα προσωποποιημένης απάντησης)

¹¹ Στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 50, 76, 105, 124, 144, 159, 171, 202.

¹² Στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 53, 137, 155.

¹³ Στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 50 αναφέρεται «η χρήση τρομολαγνικής ή παρόμοιας ορολογίας». Στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 105 αναφέρονται «Τα στοιχεία υπερβολής που πιθανόν να περιέχει». Στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 137 αναφέρεται «ΓΡΑΜΜΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ», όπου με το όρο «γραμμική» προφανώς εννοείται η κατεύθυνση που δίνεται αναφορικά με το περιεχόμενο των ειδήσεων από συγκεκριμένα κέντρα εξουσίας. Στο ερωτηματολόγιο το' αρ. 144 αναφέρεται η «έλλειψη πηγών», στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 171 αναφέρεται μεταξύ άλλων «... έλλειψη συντάκτη, αναφορά σε ανώνυμες πηγές κτλ» και στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 202 «Η μη παράθεση αξιόπιστων πηγών» - σε αυτά τα τρία ερωτηματολόγια οι πηγές σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο κρίνονται ως σημαντικό στοιχείο και εξειδικεύουν ουσιαστικά τα περιεχόμενα των ψευδών ειδήσεων. Τέλος, στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 155 αναφέρεται και η «διάσταση μεταξύ τίτλου και περιεχομένου».

¹⁴ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 155.

¹⁵ Στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 76 αναφέρεται «Η προτροπή ανάγνωσης με σύνδεσμο άλλης ιστοσελίδας», στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 124 αναφέρεται «Από την πηγή» και στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 171 αναφέρεται μεταξύ άλλων και το «url», ως στοιχείο ταυτότητας του μέσου μετάδοσης της είδησης.

¹⁶ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 53 και 155.

κατεγράφησαν 5 απαντήσεις προς ειδικότερη θεώρηση στην επιλογή «Άλλο» (ποσοστό 2,3 %). Στην προκειμένη περίπτωση, μέσω της επιλογής «Άλλο» αναφορικά με τη δυνατότητα προσωποποιημένης απάντησης επιχειρείται να ανευρεθεί τυχόν κάποια άλλη διάσταση στις απαντήσεις της κρίσιμης συγκεκριμένης ερώτησης, η οποία μπορεί να μην καλύπτεται από τις προτεινόμενες απαντήσεις, ιδίως σε περιπτώσεις επιμονής και διευκρίνισης αναφορικά με το ότι κάποιος δεν έχει πιστέψει κάποια ψεύτικη είδηση.

Στην προκειμένη περίπτωση, οι απαντήσεις της επιλογής «Άλλο» ήταν οι εξής¹⁷:

- «Δεν πίστεψα κάποια ψεύτικη είδηση»¹⁸
- «Ναι έχω αλλάζει την αποψη μου ,στο βαθμο που μπορω να κανω επαληθευση .Αλλα και μετα την επαληθευση εσθανωμε ακομα την επιρωει της ψευδης ειδησης»¹⁹.
- «Σίγουρα με επηρέασε σε επίπεδο σκέψης ως προς το συγκεκριμένο θέμα»²⁰.
- «ΔΕΝ ΠΙΣΤΕΥΩ ΤΙΠΟΤΑ. ΕΡΕΥΝΩ ΚΑΙ ΓΝΩΡΙΖΩ.»²¹
- «Το γεγονός ότι κάποιος συνεχίζει να ψηφίζει σχεδόν ισοδυναμεί με το ότι πιστεύει τα fake news»²²

Όπως προκύπτει, μόνο σε ένα ερωτηματολόγιο γίνεται η διευκρίνιση αναφορικά με το ότι ο συμμετέχων δεν έχει πιστέψει ψευδή είδηση. Σύμφωνα με τις ως άνω απαντήσεις και σε συνδυασμό με τις λοιπές απαντήσεις στην ερώτηση, η επίδραση της παραπληροφόρησης παρίσταται ισχυρή.

Στην ερώτηση 7

Πώς αντιδράτε απέναντι σε ψευδείς ειδήσεις σε κοινωνικό δίκτυο;

¹⁷ Η διατύπωση, η σύνταξη, η ορθογραφία κ.λπ. έχουν διατηρηθεί ακριβώς όπως κατεγράφησαν στα αντίστοιχα ερωτηματολόγια.

¹⁸ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 43.

¹⁹ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 46 – η σύνταξη και η ορθογραφία έχει διατηρηθεί όπως στην απάντηση.

²⁰ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 109.

²¹ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 137.

²² Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 142.

A. Δεν αντιδρώ

B. Κάνω αναφορά στο κοινωνικό δίκτυο σχετικά με την ψευδή αυτή είδηση

Γ. Κάνω σχόλιο

Δ. Δηλώνω θετικό συναίσθημα (π.χ. “Μου αρέσει (like)”)

Ε. Δηλώνω αρνητικό συναίσθημα (π.χ. “Δεν μου αρέσει (dislike)”)

ΣΤ. Έχω κοινοποιήσει (“share”) την ψευδή είδηση

Ζ. Έχω δημιουργήσει ψευδή είδηση

Η. Άλλο:

(κλειστού τύπου ερώτηση με δυνατότητα πολλαπλής απάντησης και προσωποποιημένης απάντησης)

έχουν καταγραφεί 8 απαντήσεις (ποσοστό 3,6 %)²³. Από αυτές οι 7 απαντήσεις²⁴ έχουν ως μοναδική επιλογή την επιλογή «Άλλο» και μόλις 1 απάντηση²⁵ συνδυάζει την επιλογή «Άλλο» με κάποια άλλη απάντηση από τις προτεινόμενες.

Καταρχάς, η απάντηση «*Κάποτε έκανα αρκετά από το πρώτα της λίστας, τώρα πια δεν ασχολούμαι*», η οποία καταγράφεται στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 58 κρίνεται ότι πρέπει να συνυπολογιστεί με την πρώτη από τις δεδομένες επιλογές απαντήσεων της ερώτησης, ήτοι με την απάντηση «Δεν αντιδρώ», καθώς αυτό είναι και το περιεχόμενο της απάντησης²⁶.

Σε ό,τι αφορά τις υπόλοιπες απαντήσεις, έχουν καταγραφεί απαντήσεις σύμφωνα με τις οποίες συμμετέχοντες δεν συμμετέχουν σε κοινωνικά δίκτυα ή δεν πληροφορούνται από αυτά²⁷ καθώς και άλλες εναλλακτικές όπως η ενημέρωση σε επίπεδο κοινωνικής ομάδας²⁸, η καταγγελία σε αρμόδιες αρχές²⁹ (επισημαίνεται ότι

²³ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 58, 79, 123, 124, 137, 176, 204, 208.

²⁴ Στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 58, 79, 123, 137, 176, 204, 208.

²⁵ Στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 124.

²⁶ Τούτου δοθέντος μπορεί να υποστηριχθεί η αντίστοιχη αναπροσαρμογή των ποσοστών, με το ποσοστό της απάντησης «Δεν αντιδρώ» να διαμορφώνεται σε 54,4 %.

²⁷ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 176: «*Δεν κοιτάω ειδήσεις σε κοινωνικά δίκτυα*»

Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 204: «*Δεν συμμετέχω σε κοινωνικά δίκτυα*»

Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 208: «*Δε μπαινώ σε κοινωνικά δίκτυα.*»

²⁸ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 123: «*Ενημερώνω τους δικούς μου ανθρώπους*»

²⁹ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 79: «*Σε μια περίπτωση που γνωρίζα τον υπαίτιο ειδοποίησα την ΕΛ.ΑΣ*»

διευκρινίζεται πως τούτο έλαβε χώρα σε περίπτωση που ο συμμετέχων γνώριζε τον υπεύθυνο – η διευκρίνιση αυτή είναι σημαντική αναφορικά και με την ανωνυμία στο διαδίκτυο και στο πώς αυτή επιδρά στις αποφάσεις των χρηστών για αναφορά στις αρμόδιες αρχές) και η προσωπική επιλογή για αποφυγή συγκεκριμένων σελίδων³⁰.

Στην ερώτηση 8

Έχετε ποτέ ζημιωθεί εξαιτίας του ότι πιστέψατε ψευδείς ειδήσεις;

- **Ναι**
- **Όχι**

(κλειστού τύπου ερώτηση)

Εάν η απάντηση στην προηγούμενη ερώτηση είναι «ναι» εμφανίζεται η κάτωθι διευκρινιστική ερώτηση προς απάντηση:

Περιγράψτε τη ζημία που έχετε υποστεί από το γεγονός ότι έχετε πιστέψει ψευδείς ειδήσεις

(ανοικτού τύπου ερώτηση σε περίπτωση απάντησης «Ναι» στην προηγούμενη ερώτηση)

οι απαντήσεις που δόθηκαν σε αυτήν την ερώτηση³¹ ήταν οι εξής:

«Ηθική ζημιά από τον σχολιασμό και αναπαραγωγή ψεύδους ειδήσης»³²

«Σπατάλη χρημάτων».³³

«Διαστρεulonετε η κρίση μου για ένα θέμα και με αποπροσανατολίζει.»³⁴

³⁰ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 124: «Έχω κοινοποιήσει ("share") την ψευδή είδηση, Δεν ξανά πιστεύω αυτό το site»

Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 137: «ΜΕ ΚΑΘΕ ΤΡΟΠΟ ΑΠΟΔΩΜΙΣΗΣ ΤΟΥ ΨΕΥΔΟΥΣ.»

³¹ Μολονότι στην προηγούμενη ερώτηση οι απαντήσεις στην επιλογή «Ναι» ήταν 12, 9 από τους απαντώντες αυτούς εξειδίκευσαν την γνώμη τους όπως τους ζητήθηκε. Δεν εξειδίκευσαν τη γνώμη τους οι απαντώντες στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 67, 98 και 182.

³² Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 25.

³³ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 40.

³⁴ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 46.

«Λειτουργήσα με διαφορετικά (ανυπόστατα) δεδομένα ως προς επικείμενες επιχειρηματικές κινήσεις οι οποίες δεν απέφεραν τα αναμενόμενα ή με ζημίωσαν.»³⁵

«Την μετέδωσα και σε άλλους.»³⁶

«Ψυχολογική ζημία»³⁷

«Παραπληροφόρηση»³⁸

«οικονομική»³⁹

«έχω πάρει λάθος απόφαση»⁴⁰

Αναφορικά με το ζητούμενο της ερώτησης, το οποίο αφορά την οικονομική ζημία, τρεις εκ των απαντήσεων αναφέρονται ξεκάθαρα σε οικονομική ζημία⁴¹. Επιπρόσθετα, αναφορά στις απαντήσεις αυτές πραγματοποιείται στην ψυχολογική επιρροή και «ζημία» σε 2 ερωτηματολόγια⁴².

Στην ερώτηση 9

Έχετε διαπιστώσει αυτός / αυτή που διασπείρει μια ψευδή είδηση να έχει οικονομικό όφελος από αυτήν την συμπεριφορά:

- **Ναι**
- **Όχι**

(κλειστού τύπου ερώτηση)

Εάν η απάντηση στην προηγούμενη ερώτηση είναι «ναι» εμφανίζεται η κάτωθι διευκρινιστική ερώτηση προς απάντηση:

³⁵ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 65.

³⁶ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 100.

³⁷ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 135.

³⁸ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 154.

³⁹ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 169.

⁴⁰ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 175.

⁴¹ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 40, 65 και 169.

⁴² Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 25 και 135.

Περιγράψτε το οικονομικό όφελος το οποίο έχετε διαπιστώσει να έχει αυτός / αυτή που διασπείρει μια ψευδή είδηση από αυτήν την συμπεριφορά

Οι 101 συμμετέχοντες (ποσοστό 46,5 %) απάντησαν θετικά αναφορικά με τη διαπίστωση εκ μέρους τους ύπαρξης οικονομικού οφέλους σε περιπτώσεις διασποράς fake news. Είναι γεγονός ότι το ποσοστό που δεν έχει διαπιστώσει οικονομικό όφελος από τη διασπορά ψευδών ειδήσεων είναι μεγαλύτερο και τούτο αποτελεί σημαντικό ερευνητικό εύρημα.

Σε κάθε περίπτωση, αναφορικά με την ποιοτική ανάλυση των ερωτηματολογίων και σε συνδυασμό και με την ανωτέρω διαπίστωση, είναι σημαντικό το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει σχετικά με την αναφορά των απαντήσεων σε *δυνητικό* όφελος – σε μια γενικότερη θεώρηση, ελλείπουν από τις καταγραφές στις απαντήσεις της συγκεκριμένης ερώτησης οι συγκεκριμένες αναφορές για το συγκεκριμένο οικονομικό όφελος ή τον τρόπο κτήσης του, καθώς και η διατύπωση της ερώτησης δίνει το ερέθισμα για περιγραφή συγκεκριμένων περιπτώσεων.

Οι απαντήσεις, λοιπόν, αυτές έχουν στην πλειονότητά τους γενικές αναφορές ή μάλλον καταγράφουν την αίσθηση και όχι τη γνώση του δείγματος. Ωστόσο, είναι γεγονός ότι η κατηγοριοποίηση των απαντήσεων προσφέρει τη δυνατότητα εξαγωγής σημαντικών συμπερασμάτων σχετικά με τη σύνδεση της παραπληροφόρησης με οικονομικά οφέλη, συμπεράσματα τα οποία είναι πολύ χρήσιμα για την πρόληψη και την κατάστροφη μιας αντεγκληματικής πολιτικής.

Σε επίπεδο κατηγοριοποίησης, λοιπόν, δεδομένου και του ότι η ερώτηση είναι ανοικτού τύπου, υπάρχουν απαντήσεις οι οποίες κατηγοριοποιούνται σε παραπάνω από μία από τις κατηγορίες.

Καταρχάς, βασική κατηγορίας αποτελούν οι απαντήσεις αναφορικά με τη σύνδεση του οικονομικού οφέλους με αυτή καθεαυτή τη λειτουργία των κοινωνικών δικτύων και του διαδικτύου. Σε 33 ερωτηματολόγια (ποσοστό 15,20 % στο σύνολο του δείγματος και 32,67 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση 9)⁴³, συνδέεται

⁴³Στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 4, 16, 25, 26, 27, 29, 30, 35, 37, 51, 73, 97, 125, 131, 133, 142, 144, 148, 151, 152, 158, 161, 173, 184, 190, 191, 196, 204, 207, 210, 212, 213 και 217.

άμεσα το οικονομικό όφελος με την αύξηση επισκεψιμότητας σε συγκεκριμένες ιστοσελίδες και με το φαινόμενο του clickbaiting⁴⁴ και τα (έμμεσα) οικονομικά οφέλη τα οποία μπορούν να έχουν οι διαχειριστές αυτών των ιστοσελίδων που καταφέρνουν να αυξήσουν τη δημοτικότητά τους και επομένως την οικονομική αξία και τα έσοδά τους διά της δημοσίευσης των ψευδών ειδήσεων. Αντίστοιχα, ο πληθυσμός αναφέρεται ειδικά σε σύνδεση των ψευδών ειδήσεων με τη διαφήμιση και την αντίστοιχη διαφημιστική δαπάνη σε 28 απαντήσεις (ποσοστό 12,90 % στο σύνολο του δείγματος και 27,72 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση 9)⁴⁵ και 4 συμμετέχοντες αναφέρονται ειδικότερα στο φαινόμενο “like-pharming”⁴⁶ και στο οικονομικό όφελος που προκύπτει από αυτό⁴⁷.

17 απαντήσεις του πληθυσμού συνδέουν την παραπληροφόρηση με επιχειρηματικά συμφέροντα και αύξηση τιμής σε υπηρεσίες και αγαθά (ποσοστό 7,83 % στο σύνολο του δείγματος και 16,83 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση 9)⁴⁸. 12 απαντήσεις του πληθυσμού συνδέουν τις ψευδείς ειδήσεις με πολιτικά συμφέροντα (12 απαντήσεις – ποσοστό 5,53 % στο σύνολο του δείγματος και 11,88 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση 9)⁴⁹. Τρεις συμμετέχοντες στην έρευνα συνδέουν τις ψευδείς ειδήσεις με τις ψευδείς παραστάσεις της απάτης προς αποκόμιση οικονομικού οφέλους ή πρόκληση βλάβης⁵⁰. Σημαντικές είναι και οι απαντήσεις τριών ακόμη συμμετεχόντων σχετικά με τις μετοχές και τη χρηματιστηριακή δραστηριότητα^{51 52}.

Υπάρχουν και απαντήσεις οι οποίες σε επίπεδο περιεχομένου είναι λιγότερο σαφείς. Συγκεκριμένα, 4 απαντήσεις προσδιορίζουν σχέση της παραπληροφόρησης με

⁴⁴ Για το φαινόμενο του clickbaiting βλ. τις σχετικές αναπτύξεις στο παραδοτέο υπ’ αρ. 1 της ΕΕ1 του παρόντος έργου.

⁴⁵ Στα ερωτηματολόγια υπ’ αρ. 4, 13, 16, 23, 31, 37, 43, 45, 51, 59, 70, 73, 77, 85, 125, 130, 133, 134, 144, 158, 178, 180, 190, 191, 196, 199, 203 και 214.

⁴⁶ Για το φαινόμενο του like-pharming βλ. το άρθρο του *Θ. Δανηλίδη* «Τί είναι το like pharming στο Facebook. Μια κρυφή, άγνωστη απάτη», 6 Ιουλίου 2013, [ellinika hoaxes.gr](https://www.ellinikahoaxes.gr/2013/07/06/like-farming-scam/) (url: <https://www.ellinikahoaxes.gr/2013/07/06/like-farming-scam/>, προσπελάστηκε στις 04.04.2021).

⁴⁷ Στα ερωτηματολόγια υπ’ αρ. 5, 15, 154 και 170.

⁴⁸ Στα ερωτηματολόγια υπ’ αρ. 14, 40 51, 78, 85, 88, 92, 96, 101, 127, 150, 159, 167, 169, 176, 188 και 212.

⁴⁹ Στα ερωτηματολόγια υπ’ αρ. 17, 33, 43, 45, 58, 65, 95, 99, 123, 139, 142 και 176.

⁵⁰ Στα ερωτηματολόγια υπ’ αρ. 62, 76 και 91.

⁵¹ Στα ερωτηματολόγια υπ’ αρ. 7, 88 και 123.

⁵² Αναφορικά με την νομική αντιμετώπιση των ψευδών ειδήσεων στο πλαίσιο χρηματιστηριακών συναλλαγών βλ. το ά. 31 («Αξιοποίηση χειραγώγηση της αγοράς») παρ. 1 περ. γ και δ, 2, 3, και 4 ν. 4443/2016 σχετικά με διάδοση πληροφοριών με ψευδείς ή παραπλανητικές ενδείξεις μέσω διαδικτύου.

οικονομικά οφέλη⁵³, 4 απαντήσεις με προσωπικό κέρδος⁵⁴, 1 απάντηση η οποία αναφέρεται γενικά σε εξουσία και χρήματα⁵⁵ και 1 απάντηση η οποία αναφέρει γενικώς την λέξη «ευρώ»⁵⁶, δηλαδή οι απαντήσεις αυτές αναφέρονται γενικώς σε οικονομικά οφέλη χωρίς αυτά να προσδιορίζονται. Σε 1 απάντηση παρουσιάζονται οι ψευδείς ειδήσεις ως μέσο εκβιασμού⁵⁷. Σε 2 απαντήσεις, οι συμμετέχοντες συνδέουν τις ψευδείς ειδήσεις με τη δημοσιότητα⁵⁸ και σε 2 απαντήσεις οι ψευδείς ειδήσεις και το όφελος από αυτές έχουν να κάνουν με την κατάληψη και διατήρηση κάποιας θέσης⁵⁹. Σε 1 απάντηση αναφέρεται ως οικονομικό όφελος μέσω ψευδών ειδήσεων το όφελος των φαρμακοβιομηχανιών⁶⁰ προφανώς συνδέοντας τις ψευδείς ειδήσεις με ζητήματα υγείας στην εποχή, μάλιστα, της πανδημίας του κορωνοϊού. Κλείνοντας, 5 συμμετέχοντες, αν και απαντούν ότι υπάρχει οικονομικό όφελος, ωστόσο δεν το διευκρινίζουν δηλώνοντας την αγνοία τους⁶¹ και 1 απάντηση είναι κενή^{62,63}.

Στην ερώτηση 11

Έχετε να προτείνετε άλλα μέτρα ή άλλες πρακτικές – πέρα από ποινικές διατάξεις – που μπορούν να αναπτυχθούν για την αποτροπή της διασποράς ψευδών ειδήσεων;

- **Ναι**
- **Όχι**

(κλειστού τύπου ερώτηση)

Εάν η απάντηση στην προηγούμενη ερώτηση είναι «ναι» εμφανίζεται η κάτωθι διευκρινιστική ερώτηση προς απάντηση:

⁵³ Στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 42, 46, 137 και 149.

⁵⁴ Στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 132, 174, 187 και 197.

⁵⁵ Στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 163.

⁵⁶ Στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 80.

⁵⁷ Στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 134.

⁵⁸ Στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 182 και 184.

⁵⁹ Στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 100 και 122.

⁶⁰ Στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 120.

⁶¹ Στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 81, 98, 138, 157 και 206.

⁶² Στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 118.

⁶³ Επίσης, στα ερωτηματολόγια 52 και 61 αναφέρονται αντίστοιχα οι λέξεις «Μεγάλο» - ως προσδιοριστικό επίθετο στο οικονομικό όφελος – και «συμφέρον».

Περιγράψτε μέτρα ή πρακτικές- πέρα από ποινικές διατάξεις- που μπορούν να αναπτυχθούν για την αποτροπή της διασποράς ψευδών ειδήσεων

(ανοικτού τύπου ερώτηση σε περίπτωση απάντησης «Ναι» στην προηγούμενη ερώτηση)

το 37,3 % του δείγματος προτείνει ειδικότερες λύσεις για την πρόληψη της παραπληροφόρησης, καταγράφοντας. Στην παρούσα φάση κατηγοριοποιούνται απαντήσεις και ανάλογα με το περιεχόμενό τους σε παραπάνω από μία κατηγορίες.

Καταρχάς, οι περισσότερες απαντήσεις έχουν να κάνουν με το νομοθετικό πλαίσιο. 44 απαντώντες⁶⁴ (ποσοστό 20,28 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 54,3 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους) προτείνουν λύσεις οι οποίες έχουν να κάνουν με τροποποίηση και προσαρμογή προκρίνουν αλλαγές στο νομοθετικό πλαίσιο (κυρίως με διοικητικά πρόστιμα⁶⁵, με υποχρεώσεις των μέσων που δημοσιεύουν τις ειδήσεις όπως η παράθεση πηγών⁶⁶ και η αναφορά του συντάκτη για κάθε κείμενο⁶⁷, με διοικητικές ποινές σε ΜΜΕ⁶⁸, με περιορισμό στη διαδικασία εσόδων των ΜΜΕ που δημοσιεύουν ψευδείς ειδήσεις⁶⁹, με αναστολή λειτουργίας των ΜΜΕ που δημοσιεύουν ψευδείς ειδήσεις⁷⁰ και με δημοσίευση στοιχείων μετά την επισήμανση της είδησης ως ψευδούς σε επίπεδο παραδοχής από τον υπαίτιο⁷¹, γενικότερα με αυστηροποίηση των κυρώσεων⁷², με σύστημα «κίτρινης και κόκκινης κάρτας»⁷³, με υιοθέτηση κανόνων δεοντολογίας⁷⁴ και αυτορρύθμισης⁷⁵, με διεθνή συνεργασία⁷⁶, σε κάθε περίπτωση με

⁶⁴ Στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 4, 7, 8, 20, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 37, 39, 43, 45, 51, 61, 70, 76, 85, 93, 96, 104, 110, 114, 124, 130, 131, 133, 148, 149, 150, 158, 163, 175, 177, 179, 188, 192, 193, 202, 203, 204, 215 και 218.

⁶⁵ Βλ. ενδεικτικά στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 29, 39, 70, 93, 114, 124, 131.

⁶⁶ Βλ. ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 8.

⁶⁷ Βλ. ενδεικτικά ερωτηματολόγια υπ' αρ. 93 και 202.

⁶⁸ Βλ. ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 20.

⁶⁹ Βλ. ενδεικτικά ερωτηματολόγια υπ' αρ. 37 και 158.

⁷⁰ Βλ. ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 85.

⁷¹ Βλ. ενδεικτικά τα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 30, 96, 104, 114, 163. Βλ. και ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 110 με το οποίο προτείνεται η σήμανση του ιστότοπου που έχει μεταδώσει ψευδή είδηση.

⁷² Βλ. ενδεικτικά τα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 25, 26, 27, 29, 30, 37, 93, 203.

⁷³ Στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 43.

⁷⁴ Στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 45.

⁷⁵ Στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 218.

⁷⁶ Στο ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 4.

τους περιορισμούς της ελευθερίας της έκφρασης και γενικότερα της άσκησης δικαιωμάτων⁷⁷).

Προτείνεται, επίσης, η ενίσχυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας⁷⁸ (21 απαντήσεις – ποσοστό 9,68 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 25,9 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους) και σε επίπεδο σχολείων και σε επίπεδο ενημέρωσης⁷⁹ εφήβων⁸⁰ και ενηλίκων, η με διάφορους τρόπους αξιολόγηση της δημοσιογραφίας (17 απαντώντες⁸¹ - ποσοστό 7,83 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 20,1 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους), η ενίσχυση του ρόλου ελεγκτικών φορέων⁸² και σχετικών ομάδων επιστημόνων⁸³, με ιδιαίτερη αναφορά στο Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ)⁸⁴ και μέτρα τεχνικού ελέγχου που μπορούν να ληφθούν για την αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης και της διασποράς των ψευδών ειδήσεων⁸⁵ (14 απαντήσεις – ποσοστό 6,45 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 17,28 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους).

Στην ερώτηση 14

Υπάρχει περίπτωση ή περιπτώσεις για τις οποίες θεωρείτε ότι απαιτείται αυστηρότερη ποινική μεταχείριση από τον νόμο στη διασπορά ψευδών ειδήσεων;

⁷⁷ Βλ. ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 51 στο οποίο αναφέρεται: «... Η ποινικοποίηση τους έχει πολιτικά προβλήματα μέσα από την ποινικοποίηση της μνήμης, της άποψης, του δικαιώματος στην διαφορετική θέση».

⁷⁸ Βλ. τα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 4, 37, 47, 51, 58, 73, 76, 78, 84, 90, 100, 118, 137, 162, 166, 168, 171, 183, 185, 202, 212.

⁷⁹ Βλ. ενδεικτικά τα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 37 και 76.

⁸⁰ Βλ. ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 84.

⁸¹ Βλ. τα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 22, 30, 45, 73, 76, 78, 100, 124, 130, 131, 132, 155, 181, 195, 201, 206, 218.

⁸² Βλ. ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 177.

⁸³ Βλ. ερωτηματολόγια υπ' αρ. 84, 149 και 210.

⁸⁴ Στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 78, 139 και 203.

⁸⁵ Βλ. ερωτηματολόγια υπ' αρ. 23, 46, 56, 73, 90, 91, 123, 125, 131, 132, 162, 181, 183, 190.

- **Ναι**
- **Όχι**

(κλειστού τύπου ερώτηση)

Εάν η απάντηση στην προηγούμενη ερώτηση είναι «ναι» εμφανίζεται η κάτωθι διευκρινιστική ερώτηση προς απάντηση:

Σε ποιες περιπτώσεις θεωρείτε ότι απαιτείται αυστηρότερη ποινική μεταχείριση από τον νόμο στη διασπορά ψευδών ειδήσεων;

(ανοικτού τύπου ερώτηση σε περίπτωση απάντησης «Ναι» στην προηγούμενη ερώτηση)

το 65 % του δείγματος προτείνει αυστηρότερη ποινική μεταχείριση σε ειδικότερες περιπτώσεις διασποράς ψευδών ειδήσεων⁸⁶. Οι απαντήσεις αυτές κατηγοριοποιούνται σε παραπάνω από μία από τις ακόλουθες κατηγορίες.

42 απαντώντες⁸⁷ (ποσοστό 19,35 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 29,78 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους) προτείνουν αυστηρότερη ποινική μεταχείριση στην περίπτωση αποκόμισης περιουσιακού οφέλους ή πρόκλησης ζημίας και 36 απαντώντες⁸⁸ (ποσοστό 16,59 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 25,53 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους) προτείνουν αυστηρότερη ποινική μεταχείριση σε περίπτωση επηρεασμού του εκλογικού αποτελέσματος από τη διασπορά ψευδών ειδήσεων και γενικότερα της πολιτικής. Μια επιπλέον κατηγοριοποίηση των απαντήσεων λαμβάνει χώρα σε σχέση

⁸⁶ Σύμφωνα με τον Jougleux «Η χρήση αυτής της τεχνολογίας για έναν τέτοιο σκοπό αποτελεί πλήγμα για την δημοκρατία καθώς επηρεάζει την κρίση των πολιτών με αθέμιτο τρόπο και με ενδεχόμενες καταστροφικές συνέπειες για την κοινωνία σε επίπεδο ασφάλειας, υγείας ή για την καταπολέμηση του μισαλλόδοξου λόγου» (Philippe Jougleux, DeepFake μια νομική προσέγγιση, Τεύχος 3/2020, Ιούλιος - Αύγουστος - Σεπτέμβριος 2020, σελ. 379 επ.), αναφέρει δηλαδή κάποιες περιπτώσεις οι οποίες εντοπίζονται ως απαντήσεις και στην έρευνα, ως αυτές παρουσιάζονται κατωτέρω. Philippe Jougleux, DeepFake μια νομική προσέγγιση, Τεύχος 3/2020, Ιούλιος - Αύγουστος - Σεπτέμβριος 2020, σελ. 379 επ.).

⁸⁷ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 7, 8, 9, 13, 15, 20, 33, 37, 45, 49, 63, 64, 71, 76, 92, 96, 104, 115, 119, 120, 122, 123, 131, 136, 141, 142, 154, 155, 162, 167, 168, 176, 183, 184, 187, 193, 197, 198, 202, 203, 215 και 216.

⁸⁸ Βλ. τα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 8, 32, 39, 40, 43, 64, 76, 98, 104, 110, 111, 119, 121, 123, 125, 130, 131, 136, 140, 142, 149, 150, 155, 157, 159, 169, 176, 179, 181, 183, 191, 197, 198, 200, 201, 207.

με τη συσχέτιση των fake news και της τιμώρησής τους σε περιπτώσεις θεμάτων που αφορούν στην υγεία (27 απαντήσεις⁸⁹ - ποσοστό 12,44 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 19,15 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους). Περαιτέρω, αυστηρότερη τιμώρηση σε περίπτωση παραπληροφόρησης σχετικής με την εθνική ασφάλεια και τα εθνικά θέματα και τα θέματα εξωτερικής πολιτικής προτείνεται από 18 απαντώντες⁹⁰ (ποσοστό 8,29 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 12,76 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους)⁹¹. Επιπλέον, καταγράφονται κατηγοριοποιήσεις για αυστηρότερη τιμώρηση σε ζητήματα τιμής και υπόληψης και προστασίας της προσωπικότητας από τη διάδοση ψευδών ειδήσεων (16 απαντήσεις⁹² - ποσοστό 7,37 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 11,35 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους).

Σημαντικές είναι και οι κατηγοριοποιήσεις σχετικά με την επίδραση της παραπληροφόρησης στο κοινωνικό σύνολο (συνολικά 27 απαντήσεις⁹³ – ποσοστό 12,44 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 19,15 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους) και συγκεκριμένα η κατηγοριοποίηση σχετικά με τη δημιουργία ανησυχίας, τρόμου και γενικότερα τον επηρεασμό του κοινωνικού συνόλου (15 απαντήσεις⁹⁴ - ποσοστό 6,91 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 10,64 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους) και η κατηγοριοποίηση (13 απαντήσεις⁹⁵ - ποσοστό 5,99 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 9,22 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους) που αφορά γενικότερα επιπτώσεις των ψευδών ειδήσεων στο κοινωνικό σύνολο.

⁸⁹ Στα ερωτηματολόγια υπ' αρ. 14, 19, 31, 33, 39, 46, 52, 58, 60, 68, 79, 84, 88, 94, 97, 99, 122, 123, 165, 171, 173, 195, 199, 200, 207, 212, 213.

⁹⁰ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 27, 33, 68, 78, 85, 94, 97, 101, 153, 156, 181, 183, 200, 201, 202, 206, 207, 212.

⁹¹ Η διάταξη του ά. 191 ΠΚ (στη μετά τον ν. 4619/2019 μορφή της) αναφέρεται στην αμυντική ικανότητα και στη διατάραξη των διεθνών σχέσεων της χώρας, στοιχεία που δύνανται να καθιστούν τη διάταξη εφαρμοστέα, πληρωθισών και των λοιπών προϋποθέσεων για την εφαρμογή της διάταξης.

⁹² Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 8, 91, 105, 121, 149, 156, 162, 183, 187, 188, 197, 198, 202, 214, 215, 216.

⁹³ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 4, 8, 15, 27, 35, 46, 67, 78, 84, 95, 99, 100, 105, 117, 120, 121, 133, 147, 157, 158, 159, 169, 173, 174, 184, 195, 211.

⁹⁴ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 8, 15, 67, 78, 95, 117, 121, 133, 157, 169, 173, 174, 184, 195, 211.

⁹⁵ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 4, 8, 27, 35, 46, 84, 99, 100, 105, 120, 147, 158, 159.

Από τον πληθυσμό της έρευνας, 12 απαντώντες⁹⁶ προκρίνουν αυστηρότερη ποινική μεταχείριση σε περίπτωση που οι ψευδείς ειδήσεις αφορούν σε ανηλίκους (ποσοστό 5,53 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 8,51 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους) και 7 απαντώντες⁹⁷ (ποσοστό 3,26 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 4,96 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους) προτείνουν αυστηρότερη ποινική μεταχείριση στην περίπτωση κατά την οποία πλήττονται ανθρώπινα δικαιώματα έστω και μέσω θυματοποίησης σε εγκληματικές πράξεις (όπως η προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της σωματικής ακεραιότητας, η ψυχική και σωματική κακοποίηση και βλάβη). Αντίστοιχα, καταγράφεται και η περίπτωση αυστηρότερης τιμώρησης της παραπληροφόρησης σε περίπτωση που οι ψευδείς ειδήσεις στρέφονται εναντίον ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (8 απαντήσεις⁹⁸ - ποσοστό 3,69 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 5,67 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους). Τέλος, υπάρχει και κατηγοριοποίηση των απαντήσεων που αφορούν την αυστηρότερη τιμώρηση σε περίπτωση που οι ψευδείς ειδήσεις προκαλούν απώλεια ή κίνδυνο απώλειας ανθρώπινης ζωής (6 απαντήσεις⁹⁹ - ποσοστό 2,76 % στο σύνολο του πληθυσμού και ποσοστό 4,25 % από όσους απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση και εκλήθησαν να διευκρινίσουν την απάντησή τους).

Καταγράφονται κατά την ανάλυση και απαντήσεις με πολύ μικρότερη συχνότητα ή / και δυνατότητα κατηγοριοποίησης. 3 απαντήσεις αφορούν στην αυστηρότερη τιμώρηση σε περίπτωση τέλεσης αξιόποινης πράξης¹⁰⁰, 2 απαντήσεις συναρτούν γενικά την αυστηρότερη τιμώρηση με το κίνητρο¹⁰¹, 4 απαντήσεις αναφέρονται σε αυστηρότερη τιμώρηση σε όλες τις περιπτώσεις (σε κάθε περίπτωση)¹⁰², 2 απαντήσεις σε περίπτωση που θίγεται ο θεσμός της οικογένειας¹⁰³, 1 απάντηση σε

⁹⁶ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 22, 37, 54, 61, 73, 146, 158, 164, 165, 178, 180, 202.

⁹⁷ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 18, 47, 86, 88, 179, 192, 212.

⁹⁸ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 37, 62, 85, 147, 183, 191, 202, 218.

⁹⁹ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 23, 109, 158, 168, 206, 213.

¹⁰⁰ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 37, 185, 188.

¹⁰¹ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 90, 118.

¹⁰² Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 57, 74, 204, 209.

¹⁰³ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 22 και 163.

περιπτώσεις υποτροπής¹⁰⁴, 1 απάντηση σε περίπτωση δημοσίευσης ψευδούς έρευνας¹⁰⁵, 2 απαντήσεις σε περίπτωση «ευαίσθητων θεμάτων»¹⁰⁶, 1 απάντηση αναφορικά με επαγγελματικούς λόγους¹⁰⁷ και 1 απάντηση σε περίπτωση «αποπροσανατολισμού»¹⁰⁸. Τέλος, σε 1 απάντηση καταγράφεται η άγνοια του νόμου από τον συμμετέχοντα¹⁰⁹. Επισημαίνεται και εδώ η ύπαρξη τριών κενών ερωτηματολογίων¹¹⁰, παρά το γεγονός ότι είχε απαντηθεί «Ναι» στο πρώτο σκέλος της ερώτησης.

¹⁰⁴ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 202.

¹⁰⁵ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 158.

¹⁰⁶ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 59 και 70.

¹⁰⁷ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 130.

¹⁰⁸ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 93.

¹⁰⁹ Ερωτηματολόγιο υπ' αρ. 38.

¹¹⁰ Ερωτηματολόγια υπ' αρ. 25, 152, 170.